

مدارا و خشونت

تحلیل محتوای مطالب مربوط به مدارا و خشونت در کتاب‌های فارسی دبیرستان

۲. ادبیات فارسی (۲) - سال دوم دبیرستان - کلیه رشته‌ها
 ۳. ادبیات فارسی (۳) - سال سوم دبیرستان - رشته‌های غیر علوم انسانی
 ۴. ادبیات فارسی (۳) - سال سوم دبیرستان - رشته‌ی علوم انسانی
 ۵. زبان و ادبیات فارسی (عمومی ۱ و ۲) پیش‌دانشگاهی - کلیه رشته‌ها
 ۶. ادبیات فارسی (متون نظم و نثر ۲) پیش‌دانشگاهی - رشته‌ی علوم انسانی (جدول ۱)
 با در نظر گرفتن جدول فوق درمی‌یابیم که نحوه‌ی توزیع مطالب در سال‌های اول، دوم، سوم و پیش‌دانشگاهی مناسب نیست و با توجه به این‌که دانش‌آموزان در سال‌های اول نوجوان‌ترند و شرایط روحی-روانی خاص خود را دارند، حجم مطالب با محتوای مهرورزی در کتاب‌های ادبیات

برای شناسایی ساختار و نحوه‌ی ارائه‌ی مطالب مربوط به مدارا و خشونت^۲ در کتاب‌های ادبیات فارسی دوره‌ی متوسطه و پیش‌دانشگاهی از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. هدف اصلی این تحقیق، شناسایی میزان و نحوه‌ی انعکاس مطالب مربوط به «مدارا» و «خشونت» در کتاب‌های یاد شده است. پرسش این است:

- کتاب‌های بررسی شده چگونه و به چه میزان مطالب مربوط به مدارا و خشونت را منتشر کرده‌اند؟
- کتاب‌های درسی مورد بررسی چه نوع مطالبی را و با چه سبکی درباره‌ی مدارا و خشونت منعکس کرده‌اند؟

جامعه‌ی آماری این بررسی، کتاب‌های سال تحصیلی ۸۳-۱۳۸۲ به شرح زیر است:

- ادبیات فارسی (۱) - سال اول دبیرستان - کلیه رشته‌ها

جدول (۱) حجم مطالب کتاب‌های درسی ادبیات فارسی با محتوای مدارا و مهرورزی

ردیف	نام کتاب	تعداد دروس	درصد
۱	ادبیات فارسی سال اول	۶	۲۵٪
۲	ادبیات فارسی سال دوم	۶	۲۵٪
۳	ادبیات فارسی سال سوم غیر علوم انسانی	۱۳	۵۰٪
۴	ادبیات فارسی سال سوم علوم انسانی	۱۱	۴۰٪/۲۳٪
۵	زبان و ادبیات فارسی عمومی پیش‌دانشگاهی	۱۵	۵۰٪
۶	ادبیات فارسی (۲) پیش‌دانشگاهی علوم انسانی	۱۱	۵۰٪

چکیده

این مقاله به تحلیل محتوای مطالب مربوط به مدارا و خشونت در کتاب‌های ادبیات فارسی دوره‌ی دبیرستان و پیش‌دانشگاهی می‌پردازد. پرسش اساسی، که پژوهش حاضر در صدد پاسخ‌گویی به آن است، این است که در حالی که ایران مبتکر طرح «گفت‌وگوی تمدن‌ها» است و با توجه به اهمیتی که نهادهای آموزشی و مشخصاً کتاب‌های درسی در فرآیند جامعه‌پذیری ایفا می‌نمایند، کتاب‌های درسی ادبیات فارسی چه قدر به انعکاس مدارا و خشونت پرداخته‌اند؟

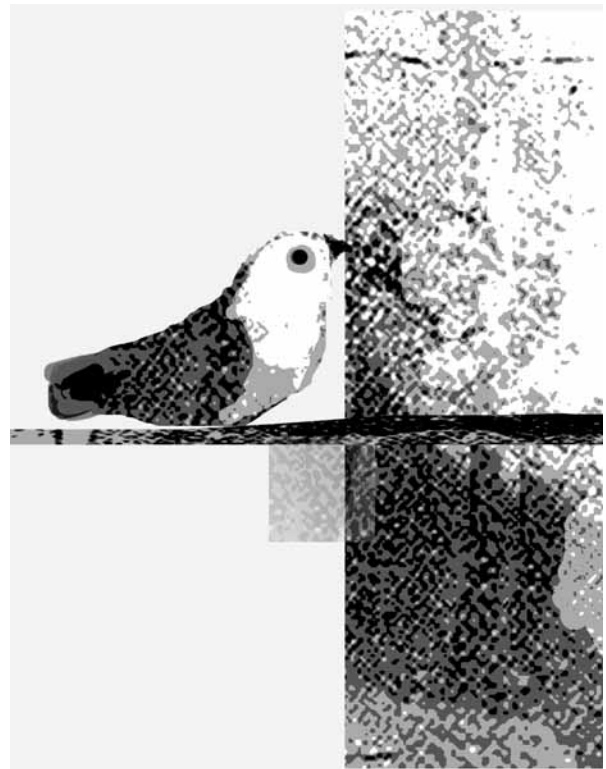
کلیدواژه‌ها

مدارا، خشونت، ادبیات فارسی، گفت‌وگوی تمدن‌ها، سبک ادبی، نوع ادبی

هما (فیعی مقدمه کاسانی ۱۳۴۹-رشت)

دبیر دبیرستان‌های کوچصفهان است. در سال ۱۳۸۳ مجموعه شعرش با نام «هفت فتنوس» به چاپ رسید. وی هم‌زمان با تدریس به تحقیق نیز مشغول است.

جدول (۲) حجم مطالب کتاب‌های درسی ادبیات فارسی با محتوای خشونت

ردیف	نام کتاب	تعداد دروس	درصد
۱	ادبیات فارسی سال اول	۹	۳۷/۵٪
۲	ادبیات فارسی سال دوم	۷	۲۹/۱۶
۳	ادبیات فارسی سال سوم غیر علوم انسانی	۶	۲۳/۰۷
۴	ادبیات فارسی سال سوم علوم انسانی	۸	۱۲/۰۲
۵	زبان و ادبیات فارسی عمومی پیش‌دانشگاهی	۲	۶/۶۶
۶	ادبیات فارسی (۲) پیش‌دانشگاهی علوم انسانی	۳	۱۳/۶۳

جدول (۳) فراوانی مطالب مربوط به مدارا و مهرورزی بر حسب سبک و نوع ادبی در کتاب‌های ادبیات فارسی دبیرستان و پیش‌دانشگاهی

ردیف	سبک یا نوع ادبی	فراوانی	درصد
۱	نثر	۲۷	۱۵/۶۰
۲	نظم	۴۲	۲۴/۲۷
۳	فارسی معاصر	۱۵	۸/۶۷
۴	فارسی کلاسیک	۳۵	۲۰/۲۳
۵	ادبیات حماسی	-	-
۶	ادبیات نمایشی	۲	۱/۱۵
۷	ادبیات داستانی	۶	۳/۴۶
۸	ادبیات پایداری	-	-
۹	ادبیات جهان	۸	۴/۶۲
۱۰	ادبیات غنایی	۱۹	۱۰/۹۸
۱۱	ادبیات تعلیمی	-	-
۱۲	سایر	۱۹	۱۰/۹۸

آنان به مراتب کم‌تر از سال سوم و پیش‌دانشگاهی است که ۵۰٪ مطالب با محتوای مدارا و مهرورزی است. در حالی که برای جذب دانش‌آموز به کتاب ادبیات و محتوای آموزشی آن، مطالب درسی با موضوع مدارا و مهرورزی در سنین پایین‌تر، لازم‌تر می‌نماید. (جدول ۲) با توجه به جدول فوق، کم‌ترین میزان مطالب مربوط به خشونت در کتاب‌های ادبیات فارسی پیش‌دانشگاهی است، حال این که درصد حجم این نوع مطالب در سال اول دبیرستان بسیار بالاتر است. در صورتی که با توجه به شرایط سنی نوجوانان در سال‌های اول دبیرستان، سخن از مدارا و مهرورزی برای آنان خوش‌تر است و انگیزه و رغبت دانش‌آموزان را نسبت به ادبیات و زبان مادری و متون ادبی سرشار از آموزه‌های اخلاقی و انسانی برمی‌انگیزاند. این امر به تجربه در کلاس‌های درس زبان و ادبیات فارسی اثبات شده است. به نظر می‌رسد در سال‌های اولیه دبیرستان برای جذب مخاطب در کلاس درس، توجه به دروسی که از لحاظ درک، آسان‌تر باشند و محتوایی با درون‌مایه‌ی مهرورزی و عشق داشته باشند برای دانش‌آموزان مناسب‌تر است. (جدول ۳)

مطالب مربوط به مدارا و مهرورزی، در انواع ادبی دوازده‌گانه‌ی فوق‌کد گذاری شده‌اند. مقصود از سایر (ردیف ۱۲) مطالبی است که در مقولات یازده‌گانه نمی‌گنجد.

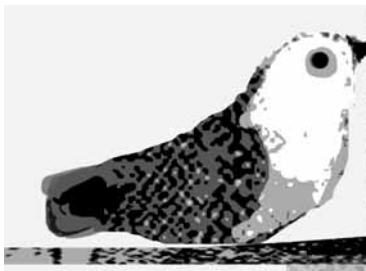
بیش‌ترین مطالب مدارا با فراوانی ۴۲ و درصد ۲۴/۲۷ مشخص شده است و کم‌ترین فراوانی مربوط به ادبیات

جدول (۴) فراوانی مطالب مربوط به خشونت بر حسب سبک و نوع ادبی در کتب ادبیات فارسی دوره‌ی دبیرستان و پیش‌دانشگاهی

ردیف	سبک یا نوع ادبی	فراوانی	درصد
۱	نثر	۱۸	۱۰/۴۰
۲	نظم	۲۱	۱۲/۱۳
۳	فارسی معاصر	۲۳	۱۳/۲۹
۴	فارسی کلاسیک	۱۶	۹/۲۴
۵	ادبیات حماسی	۹	۵/۲۰
۶	ادبیات نمایشی	۲	۱/۱۵
۷	ادبیات داستانی	۱۱	۶/۳۵
۸	ادبیات پایداری	۱۳	۷/۵۱
۹	ادبیات جهان	۵	۲/۸۹
۱۰	ادبیات غنایی	۱	۰/۵۷
۱۱	ادبیات تعلیمی	۲	۱/۱۵
۱۲	سایر	۵۲	۳۰/۰۵

بی‌تردید در جهان، خشونت‌هایی مجازی نیز وجود دارند که در مقام بازدارندگی و تنبیه و تنبیه می‌توانند آموزش داده شوند. اما این نیز بستگی به قالب آن اثر یا سن و سال مخاطب و توجه به نیازهای روحی و روانی اش دارد و باید با ظرافت‌های خاصی همراه باشد تا تأثیر مثبتی بر جای بگذارد.

در پایان، گفتنی است که این مقاله تنها درآمدی بر این مبحث است و این که مفاهیم خشونت و مدارا تا چه اندازه در کتاب‌های ادبیات فارسی انعکاس یافته‌اند و تأثیرگذاری این مفاهیم بر دانش‌آموزان به چه میزانی است. مطمئناً توجه به نیازهای روحی و فکری دانش‌آموزان و انتخاب مطالب کتب درسی به خصوص ادبیات فارسی متناسب با این نیازها در پیشبرد اهداف آموزشی و افزایش آموخته‌های دانش‌آموزان و به کارگیری این آموزه‌ها در جریان زندگی بسیار مؤثر خواهد بود؛ به ویژه که پشتوانه‌ی غنی ادبیات ما بسیار دلگرم‌کننده و عمیق است.

بجی نوشت

۱. مدارا (Tolerance): یعنی تسامح، مهرورزی، بردباری، محبت داشتن و خودداری از اعمال خصمانه برضد آن‌چه قبول نداریم و یا نمی‌پسندیم یا با آن‌ها مخالفت داریم.
۲. خشونت (Violence): یعنی درشتی، زبری و ناهمواری در مقابل نرمی ولین یا تندخویی و درشت‌خویی و نیز پذیرفتن شیوه‌های خلاف نرم و طبع را خشونت می‌گویند.

در مقوله‌ی جنگ و آثار مربوط به آن اگرچه از وحشی‌گری دشمن و خونریزی و مرگ و کشت و کشتار و بی‌خانمانی و... سخن می‌رود، در آن سوی این مطالب، مسائلی هم چون شهادت، ایثار، مروت، از خودگذشتگی و دفاع از میهن و ناموس و... نیز وجود دارد که در این جا نقش تهیه‌کنندگان کتب درسی بسیار مهم است و این که چگونه در انتخاب یا تألیف آثار باید دقت و تعمق داشته باشند. هم‌چنین توجه به نکات روان‌شناختی و سن و سال و نیازهای مرتبط با آن و آموخته‌های پیشین دانش‌آموزان در دوره‌های پایین‌تر و آگاهی از میزان درک دانش‌آموز و... بسیار مهم و ضروری است. به عنوان مثال در ادبیات حماسی ما، که شاهنامه شاهکار آن است، داستان‌های عاشقانه و جذابی برای مخاطبین دبیرستانی وجود دارد که آمیخته با حماسه است و برای جلب توجه بیشتر دانش‌آموزان می‌توان از موارد مناسب این چنینی بهره برد.

نمایشی با ۱/۱۵ درصد است. (جدول ۴)

جدول فوق نشان می‌دهد که بیش‌ترین مطالب مربوط به خشونت در ادبیات معاصر با ۱۳/۲۹ درصد و کم‌ترین آن در ادبیات غنایی با ۰/۵۷ درصد است. توجه به این نکته‌ی مهم لازم است که دانش‌آموزان به ادبیات معاصر رغبت بیش‌تری نشان می‌دهند در حالی که نمونه‌هایی که از ادبیات معاصر در کتب درسی آمده بیش‌تر دارای بار خشونت است نه مهرورزی.

***

البته باید توجه داشت که گاه تفکیک مطالب بسیار دشوار است و یک متن می‌تواند از چند زاویه نقد و بررسی شود. مثلاً گاه در لابه‌لای ادبیات حماسی و جنگ و پایداری، نکات اخلاقی و درس‌آموزی نیز هست که می‌تواند مهربانی و مدارا حتی با دشمنان را آموزش دهد؛ مثل برخورد حضرت علی(ع) با دشمن خود. یا به عنوان مثال